

Bir Bâni Bir Cami: Kürkçüzâde Bican Ağa ve Suruç Ahmed Bican Camii¹

Yasin Taş²

Özet

Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde Osmanlı döneminden kalan tarihi yapılardan biri Ahmed Bican Camii'dir. Cumhuriyet döneminde çeşitli onarımlar geçiren cami halihazırda ibadet mekânı olarak kullanılmaktadır. Vakfiyesine göre caminin inşaatı 1887 yılında tamamlanmıştır. Caminin banisi Urfa kazası önde gelenlerinden Kürkçüzâde Bican Ağa'dır. Bu çalışmada bani Ahmed Bican ve caminin tarihi süreci ele alınmaktadır. Çalışmanın temel kaynaklarını Osmanlı arşivlerine yansıyan belgeler teşkil etmektedir. Caminin inşası hakkındaki en kapsamlı bilgiler vakfiyede yer almaktadır. Urfa kadılığı tarafından tutulan mahkeme kayıtlarında ve diğer arşiv fonlarında hem bani hem de cami hakkında çeşitli belgeler mevcuttur. Şehrin yerel tarih kaynakları olan bu defterlerdeki notlardan Bican Ağa'nın hayatı, aile çevresi ve ticari faaliyetleri ele alınmaktadır. Urfa'da baninin adıyla anılan Bican Ağa Hamı hakkındaki bilgiler ortaya konularak değerlendirilmektedir. Hayır sahibi bir kimse olan Bican Ağa, Sacur suyu üzerine bir köprü yaptırmış ve Urfa'daki Kutbeddin Camii'nin son cemaat yerini tamir ettirmiştir. Suruç'ta Hükümet konağı yanına yaptırdığı camiyi tamamladıktan sonra buraya görevli atanmasını sağladı. Ayrıca Suruç merkezinde mülkiyetinde bulunan beş dükkânı vakfederek gelirlerini tamamıyla caminin ihtiyaçlarına ve görevli maaşlarına tahsis etti. Ertesi sene Hac fazırası için Mekke'ye giden Bican Ağa orada vefat etti. 1940'lı yıllara kadar inşa edildiği hali koruyan Bican Ağa Camii bu tarihten itibaren çeşitli onarımlardan geçti. Cemaate yetersiz gelmesi üzerine 1975'te yanına yeni bir cami daha yapıldı. 1990'lı yıllarda eski cami tamamen kullanılamaz duruma gelerek işlevsiz bir hal aldı. 1996 yılında Suruç Kaymakamlığının öncülüğünde tamir edildi. Ahmed Bican Camii son olarak 2013-2017 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyonda genişletilerek yanındaki cami ile birleştirildi.

- 1 Bu çalışma 25-27 Mart 2016 tarihinde düzenlenen, "İslam Tarihinde ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu"nda sunulan ve "Suruç Kazası Kürkçüzâde Ahmed Bican Efendi Câmi ve 1304/1887 Tarihli Vakfiyesi" adıyla basılan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş ve ikmal edilmiş halidir.
- 2 Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, y.tas@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5104-1588.

Giriş

Suruç ilçe merkezinde Osmanlı döneminden kalan dini ve tarihi yapılardan biri Cumhuriyet mahallesinde çarşı içinde yer alan Ahmed Bican Camii'dir. Camiinin üzerinde inşasını gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Urfa şerhiye sicillerinde kayıtlı bulunan vakfiyesi günümüze ulaşmış olup hem caminin inşa tarihine hem de banisine ışık tutmaktadır. Vakfiyeye göre 1887 yılında tamamlanan caminin banisi, Urfa sakinlerinden Kürkçüzâde Ahmed Bican Ağa'dır. Cumhuriyet döneminde çeşitli onarımlar geçiren cami halihazırda ibadet mekânı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü son olarak 02.02.2016-28.07.2017 tarihleri arasında yapıyı restore ederek mevcut halini almasını sağladı. İnşa edildiği tarihten beri hizmet vermeye devam etmekte olan Ahmed Bican Camii, Suruç için tarihi kıymete haiz başlıca dini mekânlardan biridir.

Bu çalışma 19. yüzyıl Urfa kazası ileri gelenlerinden Kürkçüzâde Ahmed Bican Ağa'nın hayatına ve Suruç'ta yaptırıp bilahare adıyla anılan Ahmed Bican Camii'nin tarihi sürecine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel kaynaklarını Osmanlı arşivlerine yansıyan belgeler teşkil etmektedir. Bu kapsamda başta cami vakfiyesi olmak üzere hem bani hem de cami hakkında Urfa kadı sicillerine ve diğer arşiv fonlarına yansıyan belgeler incelenerek değerlendirilmektedir. Mevcut literatürde caminin inşa süreci ve tarihi yönü ele alınmadığı gibi banisinin kimliği ve tarihi şahsiyeti üzerinde de pek durulmamıştır.³ Suruç merkezindeki en eski camilerden biri olan bu yapının doğru bir şekilde tespit edilmesine ve yapıya ismini veren baninin tanıtılmasına ilçenin en eski yapılarından biri olması hasebiyle kültür tarihi açısından ihtiyaç vardır. Bu maksatla Urfa şehrinin yerel tarih kaynakları olan kadı sicillerindeki notlardan Bican Ağa'nın hayatı, aile çevresi ve ticari faaliyetlerine değinildikten sonra Urfa'daki Bican Ağa Hanı ile Suruç'taki cami dışında yapmış olduğu hayır faaliyetleri ortaya konulmaktadır. Akabinde 28 Mayıs 1887 tarihli vakfiye ele alınarak caminin inşa süreci ve ibadet mekânı olarak faaliyete geçişi ve geçirmiş olduğu bazı onarımlar hakkında bilgi verilmektedir. Bu kapsamda yapının yakın zamanda tamamlanan restorasyonu incelenerek yapılan değişiklikler belirlenmektedir. Çalışmanın sonunda Urfa kadılığı tarafından tescil edilmiş ve cami vakfının senedi hükmünde kabul edilen vakfiyenin günümüz alfabesine çevrilmiş bir sureti

3 Bu çalışma ilk yayınlandığında cami banisi hakkında herhangi bir araştırma mevcut değildi. Yakın zamanda Kürkçüoğlu Ailesi kısa bir makale halinde Müslüm Akalın tarafından kaleme alındı. Makalede aile hakkında kıymetli bilgiler verildiği gibi Ahmed Bican Ağa'ya da kısaca temas edilmiştir. Bkz. Müslüm Akalın, "Urfa'da Kürkçüoğlu Ailesi", *Şurkay Dergisi*, Yıl 2022, Sayı 42, s. 29.

ve hem caminin hem de Bican Ağa'nın diğer vakıf eserlerine ait görseller yer almaktadır.

1. Kürkçüzâde Ahmed Bican Ağa

Arşiv belgelerinde “Urfa muteberân ve vücûhundandır”, “sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât”, “ref'atlı”, “izzetli”, “ağa” ve “efendi” gibi sıfatlarla kaydedilmiş olan Ahmed Bican, Urfa'nın köklü ailelerinden Kürkçüzâdelere mensuptur. Urfa şehir hayatındaki etkinliği 19. yüzyılda belirgin şekilde görülen ailenin soyu, 16. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Bican Ağa'nın babası, Urfa ileri gelenlerinden olup 11 Kasım 1875 tarihinde vefat eden Kürkçüzâde Hacı Osman Ağa'dır. Çağdaşı Sakıp Efendi'nin yaptırdığı külliye vakfiye tescili için 25 Zilkade 1286/26 Şubat 1870 günü idare meclisinde toplananlar arasında Ahmed Bican da vardı ve ismi vakfiyenin şuhudü'l-hal kısmında “Kürkçüzâde Osman Ağa'nın mahdumu Bican Ağa” şeklinde kayıtlıdır.⁴ Benzer şekilde azası olduğu Urfa Ticaret Mahkemesinde ismi sadece “Bican Efendi” şeklinde yazılıdır.⁵ Dolayısıyla resmi evraklarda bazen ağa bazen efendi elkabıyla tanımlansa da halk arasında Ahmed Bican'dan ziyade sadece Bican ismiyle şöhret bulduğu söylenebilir. Bican Ağa'nın baba tarafından dedesi Seyyid Halil b. Hacı Mehmed Ağa'dır. Annesi ise Sultan Hanım da denilen Süleyman kızı Gülbeyaz Hanım'dır.⁶ Aileye dair bazı tereke kayıtları ve miras davalarından Bican Ağa'nın Rahime, Hatice, Fatma ve Emine adlarında dört kız kardeşi ile kendisinden önce vefat eden Abdurrahman ve Şeyh Müslüm adında iki erkek kardeşi olduğu anlaşılmaktadır.⁷

Bican Ağa'nın hangi yılda doğduğu, nasıl yetiştiği, medrese tahsili görüp görmediği hakkında herhangi bir bilgi tespit edilemedi. Onun hayatı ile ilgili elde edilebilen tarihi bilgiler, çeşitli davalar vesilesiyle Urfa kadı mahkemesine yansıyan sınırlı kayıtlardan, tescil edilen vakfiyedeki ifadelerden ve hayır hizmetlerinden dolayı kendisine verilen İstablî amire payesi dolayısıyla yapılan yazışmadan oluşmaktadır. Urfa sicillerine yansıyan 20 Muharrem 1299/11 Aralık 1881 tarihli aşağıdaki davaya, Ahmed Bican'ın hayatı ve yaşı ile ilgili fikir verebileceği için kısaca yer vermekte fayda vardır. Bu kayda göre belge tarihinde Meşârıkiye Mescidi vakfına ait geliri zimmetine geçirdiği iddiasıyla dava edilen vakıf mütevellisi Halil Efendi oğlu Mehmed Efendi, ifadesinde yaklaşık 47 sene önce yani 1836'da vakıf mütevellisi olan babasının da vefat ettiği aşiret muharebesi esnasında evlerinin tahliye edilerek askerler

4 *Urfa Şer'iyye Sicili*, Defter No: 206, sayfa 773, belge 1076. Sonraki dipnotlarda aynı kaynaktan yapılan alıntılar UŞS. d. 206, 773/1076 şeklinde kısaltılarak verilmiştir.

5 Halep Vilayet Salnamesi, H. 1303, s. 206.

6 UŞS. d. 221, 161/652; UŞS. d. 227, 352/360; UŞS. d. 221, 549/317; UŞS. d. 221, 83/515.

7 UŞS. d. 218, 306/392; UŞS. d. 221, 549/317; UŞS. d. 227, 271/256.

tarafından hastane amaçlı kullanıldığını, evdeki vakfiye suretinin bu olaylar esnasında kaybolduğunu, kendisinin evlâd-ı vakıftan olduğunu, vakfın fazla gelirinin vâkıf evlâdına şart kılındığını ve söz konusu tarihten beri kendisinin vakfı bu usul üzere idare ettiğini belirtmiştir. Bu iddiasına da olaylara tanıklık ettikleri tahmin edilen Harranşeyhizâde Ömer Efendi, Mevlevî Abdülhamid Dede'nin oğlu Dede Ahmed Efendi ve Kürkçüzâde Bican Ağa gibi şehrin önde gelenleri şahitlik etmiştir.⁸ Bu kayıt Ahmed Bican'ın 1836 yılında gerçekleşen söz konusu olayları gördüğü ve en azından bunları anlayacak bir yaşta bulunduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla onun en geç 1820'li yıllarda doğduğu ileri sürülebilir. Belge tarihinden yaklaşık 8 yıl sonra vefat ettiği hesaba katılırsa onun vefat ettiğinde 70 yaşının üstünde olduğu ortaya çıkar. Zira kendisi, mütevellî Mehmed Efendi'nin işaret ettiği tarihten yaklaşık olarak 52 yıl sonra vefat etmiştir.

Kadı sicillerinde yer alan bazı kayıtlardan, Ahmed Bican Ağa'nın Urfa'da ticaret ile uğraştığı, şehrin çarşılarında dükkanları, kırsalındaki çok sayıda köyde arazileri bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Urfa şehir merkezinde kendi adıyla anılan ticaret hanlarının mevcut bulunduğunu ve yapmış olduğu bir takım vakıf faaliyetleri sebebiyle kazandıklarının bir kısmını toplumun ihtiyaçları için harcamaktan geri durmayan hayırsever bir kimse olduğunu söylemek mümkündür. Servetinin kaynağına bakıldığında, farklı alanlarda yürüttüğü ticari faaliyetlerin ve bir takım iltizam ihalelerinin rolü göze çarpmaktadır. Mesela 1884 senesinde Oyumağaç nahiyesi köylerinin aşar bedellerini devlet adına toplamak için yapılan açık arttırmalı iltizam ihalesini 115 bin kuruş ile uhdesine almıştır.⁹ Bir başka ifadeyle söz konusu meblağı devlet hazinesine ödeyen Bican Ağa, bu köylerin tarım ürünleri için ödemekle yükümlü oldukları öşür vergilerini toplama hakkı elde etmiştir. Bugünkü Akçakale ilçesi civarında, Türkiye-Suriye sınırının iki tarafında kalan geniş arazilerde ziraat ve ticaret hayatındaki faaliyetleri mevcuttu.¹⁰ Keza Rumkale, Birecik ve Suruç kazalarına bağlı köylerde tarla, fıstıklık, bahçe ve bağları bulunmaktaydı.¹¹ Alacak taleplerine dair bazı davalar onun sadece vergi, tarım ve ticaretle meşgul olmadığını aynı zamanda hayvancılıkla ilgili ortaklıklar kurduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan Urfa'nın nüfuz ve itibar sahiplerinden olan babası Hacı Osman Efendi ve diğer aile fertlerinden kendisine ciddi bir servet miras kalmıştır. Nitekim babası Hacı Osman Efendi, 1875 senesinde vefat ettiğinde bir miktar nakit para, hububat, hayvanlar, evler, dükkanlar, gayrimenkul emlak ve akar olmak

8 UŞS. d. 225, 44/13.

9 UŞS. d. 227, 106/34.

10 Akalın, "Urfa'da Kürkçüoğlu Ailesi", s. 29.

11 UŞS. d. 208, 265/49; UŞS. d. 222, 283/448

üzere varislerine yüklü miktarda miras bıraktırılmış ki bunun önemli bir kısmı hayattaki tek oğlu Ahmed Bican Ağa'ya kalmış, annesi Gülbeyaz Hanım dahi hissesinin önemli bir kısmını oğluna hibe etmiştir.¹²

Ticaret alanındaki faaliyetleri ve tecrübesi dolayısıyla Bican Ağa vefatından önce birkaç yıl Urfa Ticaret Mahkemesi azalığı görevinde bulundu. Halep vilayet salnameselerinden takip edildiği kadarıyla 1883 senesinden itibaren mahkemenin azaları arasındadır.¹³ 1886 yılına kadar devam eden azalığın ertesi sene vuku bulan vefatıyla sona erdiği anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda isminin karşısına hizmetlerinden dolayı aldığı istablı amire payesi de kaydedilerek devlet nezdindeki itibarı vilayet yetkilileri tarafından da teyit edilmiştir.¹⁴

Bilindiği üzere şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarında ve miras davaları ile ilgili çeşitli belgelerde, şahısların malî durumu, aile hayatı ve varislerine dair detaylı bilgilere rastlamak mümkündür. Bu husustaki çeşitli talep ile şikâyetlerden, Ahmed Bican Efendi'nin iki kez evlendiği ve vefat ettiğinde her iki eşinin de hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Eşlerinden biri Birecikli Şeyh Mustafa b. Hacı Baba'nın kızı Hatice Hanım,¹⁵ diğeri ise İslâm Bey'in kızı Emine Ferîde Hanım'dır.¹⁶ Her iki eşten ikisi kız, dördü erkek olmak üzere altı çocuk sahibi olmuştur. Çocuklarından Bekir, Ömer Edip, Osman Remzi ve Ayşe, Hatice Hanım'dan; Ali Rıza ile Şükriye de Emine Ferîde Hanım'dandır.¹⁷ Yine çocukları ile ilgili bilgilerden kendisinin önce Hatice Hanım ile daha sonra da Emine Ferîde Hanım ile evlendiği anlaşılmaktadır.¹⁸ Her iki eşi de, Ahmed Bican Efendi'nin vefatını müteakip terekesinden mehr-i muahharlarını alabilmek için vekil tayininde bulunmuşlardır.¹⁹ Sadece hukuki temsilci hüviyetindeki vekil tayinlerinin yer aldığı bu kayıtlarda onun, nikâh esnasında eşlerine ne miktarlarda mehir ödemeyi taahhüt ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Ahmed Bican Ağa her iki eşi ve çocukları ile birlikte Urfa'nın Ulu Cami mahallesinde şahsına ait bir bâb haremlik-selamlık konakta ikamet etmekteydi. Kayıtlardan bu evin bitişiğinde kendisine ait bir bâb mülkü daha olduğu yer

12 UŞS. d. 211, 161/1129.

13 Halep Vilayet Salnamesi, H. 1300, s. 101.

14 Halep Vilayet Salnamesi, H. 1302, s. 184;

15 UŞS. d. 227, 353/361; UŞS. d. 227, 360/375.

16 UŞS. d. 227, 352/360.

17 UŞS. d. 221, 149/628; UŞS. d. 221, 549/317; Çocukları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Akalın, "Urfa'da Kürkçioğlu Ailesi", s. 30 vd.

18 UŞS. d. 221, 32/436.

19 UŞS. d. 227, 352/360; UŞS. d. 227, 353/361.

almaktadır.²⁰ Ahmed Bican Efendi'den sonra çocukları ve eşleri, sonra da en küçük oğlu Ali Rıza tarafından kullanılan haremlik-selamlık konak, bugün Cami Kebir Mahallesi Hacıban Sokak'ta yer almaktadır. İnşa kitabesi 1852 yılı olarak yazılmış olan konağın, Ahmed Bican Efendi'nin sağlığında kendisi tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. Kendisinin vefatından sonra kardeşi Şeyh Müslüm Efendi'nin oğlu ve yeğeni Mahmud Nedim Efendi tarafından açılan 2 Kasım 1887 tarihli bir miras davasında, kadı mahkemesinde hazır edilen çok sayıda şahit, Ahmed Bican Ağa'nın müteaddit defalar sahip olduğu mülklerin yarısının kendisinden önce vefat eden kardeşi Müslüm'e ait olduğu şeklinde beyanda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple söz konusu tarihten sonra ailesi tarafından kullanılmakta olan haremlik-selamlık konağın bazı hisseleri ile Ahmed Bican'dan miras kalan mülklerin bir kısmı mahkeme kararıyla Mahmud Nedim Efendi'ye geçmiştir.²¹

Suruç'taki cami tesis edildikten birkaç gün sonra Ahmed Bican Efendi hac farızasını eda etmek maksadıyla 1887 senesinin Ramazan ayında Urfa'dan yola çıktı ve aynı ayın 27. günü Hicaz'a ulaştı. Eşlerinden Emine Feride Hanım'ın Urfa kadı mahkemesi tutanaklarına yansıyan ifadesine göre bu senede "*zilkade-i şerîfin yirmi sekizinci gününü Mekke-i Mükerreme'de vefât*" etti.²² Dolayısıyla hac niyetiyle kutsal topraklara gitmiş olan Ahmed Bican Ağa'nın hac farızasını yerine getiremeden 18 Ağustos 1887 tarihinde ruhunu hakka teslim ettiği anlaşılmaktadır. Vefatını müteakip Mekke'de defnedildiğinden Urfa mezarlıklarında mezar taşı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum kendisinin vakfi kurup tescil etmesini müteakip yaklaşık olarak 70 gün sonra vefat ettiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı döneminde Urfa'da hacca niyetlenen bazı kimseler, hac yolculuğuna çıkmadan önce bir takım dini mekânlara çeşitli hayırlar yapmakta ve geride bıraktıkları mallarının gözetimi, bir takım resmi işlerinin takibi, eşleri ve çocuklarının himayesi ile ortaya çıkabilecek çeşitli ihtiyaçlarının temini için yakınlarından birini vekil tayin etmekteydi.²³ Ahmed Bican Ağa'nın Mekke'de vefat ettiği haberi Urfa'daki yakınlarına ulaştıktan kısa bir süre sonra Mahmud Nedim Efendi, meşihat makamına bir telgraf çekerek Bican Ağa'nın hac yolculuğuna çıkmadan önce kendisini vasi-i muhtar tayin

20 UŞS. d. 221, 149-628. Evin selamlık bölümü Cumhuriyet döneminde Karalök ailesi tarafından satın alınmış ve bir kısmı 12 Eylül Caddesini genişletme sırasında yıktırılmıştır. Haremlik bölümü ise aynı dönemlerde Eren ailesi tarafından satın alınmış olup bugün "Hacı İmam Demirkol Evi" olarak bilinen konaktır.

21 UŞS. d. 221, 149/628.

22 UŞS. d. 227, 352/360.

23 Yasin Taş, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, Hiper yayın, İstanbul 2019, s. 247.

ettiğini iddia etti. Urfa Kadı Mahkemesi'nde görülen davada da bu iddiasını şahitlerin ifadesi ile ispat ederek hem Bican Ağa'nın geride kalan mallarının hem de çocuklarının hukuki temsilcisi durumuna geldi.²⁴

2. Bican Ağa Hanı

1890'lı yılların başlarından itibaren Urfa şerhiye sicillerinde çoğu zaman yer tarifi yapılmadan şehirde Bican Ağa Hanı adıyla bir yapının ismi geçmektedir. Hana dair belgelerin bir kısmı handaki işyerlerinde bulunan gayrimüslim dava vekillerine verilen vekaletleri konu alırken diğer bir kısmı şehre dışarıdan gelen ve handa misafir iken vefat eden kimselerin terekeleri hakkındadır. 1308/1891 yılından itibaren kayıtların mevcut olması bakımından söz konusu tarihlerde hanın faal bir şekilde işlediği anlaşılmaktadır.²⁵

Mevcut çalışmalara göre Bican Ağa'nın adıyla anılan hanlardan biri bugünkü Köprübaşı mevkiinde Millet Hanı'nın doğu bitişiğine iki katlı olarak inşa edilmişti.²⁶ Hanın orijinal biçimi son zamanlarda avlusuna yapılan ilavelerle oldukça bozulmuş, avlunun kuzeyindeki dükkânların arkasında bulunan duvar yıkılarak bu dükkânlara kuzeyden cephe açılmıştır.²⁷ Cumhuriyet döneminde “Yemen Askeri Mustafa Ağa Hanı” ve “Ahmet Naci'nin Garajı” adlarıyla da anılan bu hanın yarı hissesi 12 Recep 1317/16 Kasım 1899 tarihinde Hatipzâde Hacı Mübarek Efendi'nin varisleri tarafından Bican Ağa'nın çocukları Ömer Edip ve Osman Remzi efendilere satılmıştır.²⁸ Bu durum hanın 20. yüzyıl başlarından itibaren birkaç kez el değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bican Ağa'nın oğlu Osman Remzi tarafından kaleme alınan 1318/1900 tarihli kitabesinden²⁹ hareketle birçok araştırmacı bu hanın söz konusu tarihte yaptırıldığını ifade etmektedir.³⁰ Ancak hanın kitabe

24 UŞS. d. 221, 31/435.

25 Muhtar Halil oğlu Ali'nin tereke kaydında, Siverek kazası Cami Kebir mahallesinden olup Urfa'da Bican Ağa Hanı'nda misafir olarak mukim iken zahirde varis ve varisesi bulunmadan vefat ettiği ve terekesinin beytülmalde bekletildiği yer almaktadır. UŞS. d. 220, 266/1007; Aynı şekilde Diyarbekir ahalisinden Ermeni Mardirus oğlu Estefan'ın Urfa'da Bican Ağa Hanı'nda misafir olarak ikamet ettiği yer almaktadır. UŞS. d. 219, 6/36; Bu hususta ayrıca bkz. UŞS. d. 221, 563/16; Taş, *Urfa'da Sosyal Hayat*, s. 368.

26 Hanla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Adil Özme, *Urfa (Merkez) Hanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2000, s. 58-63.

27 Kürkcüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları*, s. 26.

28 UŞS. d. 217, 100/196.

29 Kitabe üzerindeki kayıt şu şekildedir: “Misafirhâne-i umûmi sene 1318. Dedim gevher gibi târihine remz-i letâfetle/ bu mihmanhâneye cümle gelen çıksın saadetle. 1318”. Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 340.

30 A. Cihat Kürkcüoğlu-S. Sabri Kürkcüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, Şanlıurfa Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2011, s. 27.

tarihinden önce satışa konu olması bakımından daha önce ayakta olduğu ve söz konusu kitabenin inşa tarihini göstermediği açıktır. Kitabenin, yapının güney cephesindeki misafirhane üzerinde bulunması, bu bölümün söz konusu hana daha sonradan ilave edildiğini yahut zaman içinde ortaya çıkan tamiratlar esnasında bu kitabenin işlendiği ihtimalini akla getirmektedir. Diğer yandan hanın yarı hissesinin Bican Ağa'nın vefatından yaklaşık 15 sene sonra çocukları tarafından satın alınması hanın Bican Ağa'nın ismiyle anılması için yeterince açıklayıcı bir sebep olmamaktadır.

Urfa'da, yukarıda zikredilen Köprübaşındaki handan ayrı olarak Ahmed Bican Ağa'nın ismiyle anılan bir han daha bulunmaktaydı. Haşimiye Çarşısının batı tarafında yer aldığı anlaşılan bu hanın ismi Hacı Bekir Bey bin Müslüm Bey'in 3 Safer 1328/ 14 Şubat 1910 tarihli vakfiyesinde "Bican Ağa'nın Hanı" şeklinde geçmektedir.³¹ Kürkçüoğlu'na göre vefatından kısa zaman önce Bican Ağa tarafından yaptırılan ve yakın zamana kadar halk arasında Emniyet Oteli olarak bilinen yapı, son dönemde yıktırılarak yerine Özdiker Kuyumcular çarşısı inşa edildi.³² Üzerindeki kitabeden H. 1303 senesinde inşa edildiği anlaşılan han, Bican Ağa'nın vefatından kısa zaman önce yaptırıldığını teyit etmektedir. Diğer yandan aynı bölgede babası Osman Ağa'nın muhalledatı içinde zikredilen bir han mevcut olup varisler tarafından müteaddit defalar dava konusu olmasına rağmen Bican Ağa ismiyle anılmamış, sadece han şeklinde kaydedilmiştir.³³ Ancak Halil kızları Ayşe ve Rahime hatunların Pazar Cami mahallesinde bulunan emlaklarını Hocaâde Abdurrahman Efendiye sattıkları 13 Zilkade 1310/29 Mayıs 1893 tarihli bir kayıta mülklerini tarif ederken Sarıkçı pazarı yanında Bican Ağa Hanı bulunduğunu kaydetmişlerdir.³⁴ Dolayısıyla hem Hacı Bekir Bey'in vakfiyesi hem de söz konusu satış hücceti, sicil kayıtlarında yer bulan Bican Ağa Hanı'nın Haşimiye çarşısındaki han olduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır.

3. Ahmed Bican Ağa'nın Hayır Faaliyetleri

Ahmed Bican Efendi'nin Suruç'ta inşa ettirdiği camiye ve diğer hayır faaliyetlerine geçmeden önce Urfa'da onun ismiyle anılan hanlar üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Bican Efendi'nin yaptırdığı önemli vakıf eserlerinden biri Gaziantep platosundan doğup Nizip yakınlarından geçtikten sonra Fırat Nehrine dökülen Sacur suyunun üzerine inşa ettirdiği

31 "... Dâhili Ruha'da vâki Haşimiye Çarşısı denmekle marûf kıbleten Çulcu Pazarı ve garben Bican Ağa'nın Hanı ve şarken tarik-ı âm ve şimâlen Miftahizâde Hasan Efendi bin Abdürrahim ve Hacı Alibeyzâde Faik Bey'in etmekçi dükkânı...". VGMA, VKF. d. 2167, 171/91.

32 Kürkçüoğlu, "Şanlıurfa (Mimari)", DİA, İstanbul 2010, C. 38, s. 344.

33 UŞS. d. 219, 14/46.

34 UŞS. d. 220, 395/1191

ve günümüzde Suriye topraklarında kalmış olan taş köprüdür. Halep, Birecik ve Bağdat posta yolu üzerinde bulunan bu kargir köprü söz konusu şehirler arasındaki ulaşım ve nakliye ciddi anlamda etkileme potansiyeline sahipti. Bilhassa kış ve ilkbahar aylarında dere suyunun taşkınlığı sebebiyle karşıya geçmek zor bir hal aldığından köprünün inşa edilmesiyle gelip geçenlerin ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Köprünün tamamlanmasından sonra Ahmed Bican Efendi, İstablı Amire payesi ile taltif edilerek hayır hizmeti devlet tarafından takdir edildi.³⁵ Halep Vilayeti ve dahiliye nezareti tarafından sadarete sunulan tezkire ile tahriratın 1882 senesi sonlarına tarihlenmesi köprünün bu tarihten önce tamamlandığına işaret etmektedir. Diğer yandan Ek. 8’de görüldüğü üzere Abdülhamid dönemi Yıldız albümlerinde yer alan fotoğraflardan biri bu köprünün inşaat haline aittir. Resim üzerindeki kayıta “Urfalı Bican Ağa’nın hayrat olarak Sacur Suyu üzerine bina etmekte olduğu köprü” kaydı düşülmüştür.³⁶ Yakın zamanda ortaya çıkan diğer resim ise köprünün bitmiş halini göstermektedir.

Hayırsever bir kimse olan Bican Ağa, Urfa’daki bazı camilerin tamir ve onarımına katkıda bulunmuştur. Nitekim Kutbeddin Camii’ne ait bir kitabede Bican Ağa ve babası el-Hac Osman Ağa’nın isimleri yer almaktadır. Caminin son cemaat yerinde, pencere üstünde bulunan 1293/1876 tarihli sekiz mısralık uzun kitâbe, “Etti gaye-i tamirine sa’y Bican Ağa’nın...” şeklinde başlamaktadır. Kitabeye göre son cemaat yeri (eyvan), Bican Ağa tarafından yükseltilecek tamir ettirilmiştir.³⁷ Diğer yandan birtakım araştırmacılar tarafından 1304/1887 tarihli vakfiyede onun adı geçen Kutbeddin Camii’ne çeşitli mülkler vakfettiği iddia edilmektedir.³⁸ Ancak Bican Ağa’nın günümüze ulaşmış tek vakfiyesi Suruç’taki camiye dair olup aşağıda görüleceği üzere Kutbeddin Camii’ne vakfedilen herhangi bir akar ya da camiye dair herhangi bir ibare mevcut değildir.

4. Suruç Ahmed Bican Camii

Çalışmanın bu bölümünde Ahmed Bican Efendi’nin Suruç’ta inşa ettirdiği cami ve vakfi üzerinde durulacaktır. Vakıf için hazırlanan vakfiye 5 Ramazan 1304/28 Mayıs 1887 tarihinde Urfa Kadı Mahkemesi tarafından tescil edilmiş ve 227 numaralı şer’iyye sicil defterinin 270. sayfasında 256. numaraya kaydedilmiştir. Çalışmada esas alınan ve Ek. 1’de günümüz Türkçesine yer verilen vakfiye de buradaki kaydın suretidir.

35 BOA, İ. DH. 899-71526.

36 Kürkçüoğlu, *Yıldız Albümlerinde Urfa*, Harran Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 88.

37 Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, s. 111.

38 Kürkçüoğlu, “Dini Mekânlar: Camiler”, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dini Hayat*, Ed. Yusuf Ziya Keskin, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 116.

Bugün Suruç ilçesinin Cumhuriyet mahallesinde, şehir meydanın batısında yer alan cami, inşa edildiği dönemde hükümet konağı bitişiğine yapılmıştır. Vakfiye kaydında caminin, “*eski Suruç karyesinde Hükümet Konağı ittisalinde*” yapıldığı ve Ahmed Bican Efendi’nin “*avn-ı inâyet-i bâri ve rehber-i ruhâniyet-i peygamberî ile yeniden inşâ ve itmamına muvaffak olduğu*” yer almaktadır. Altı kol üzerine inşa edilen caminin müstemilatında bir minare, cami imamına tahsis edilmiş bir hücre, bir su kuyusu, helâhane ve yeterince avlu bulunmaktaydı. Söz konu eklentiler de caminin birer parçası olup bani tarafından vakfedilmiştir.

Ahmed Bican Efendi, gelirleri caminin ihtiyaçlarına sarf edilmek ve görevlilerinin maaşlarını finanse etmek için Suruç’ta bulunan beş dükkânını vakfetmiştir. Bu dükkânların birkaçı camiye bitişik iken diğer bir kısmı yine bu bölgede Hükümet Konağı etrafında yer almaktaydı. Tescil esnasında vakfa Urfa müftüsü Abdülatif Efendi’nin oğlu Mehmed Şafi Efendi’yi müteveli tayin ederek vakfettiği dükkânları ona teslim etmiştir.

Vakfiyede belirlenen şartlara gelince, Ahmed Bican Efendi vakfedilen dükkânların gelirinin nerelere ne şekilde sarf edileceği hususuna açıklık getirmiştir. Buna göre, vakıf mütevellisi eliyle kiraya verilecek dükkânların senelik geliri ile evvela cami ve dükkânların lazım gelen yerlerine mütevellinin bilgisi dâhilinde tâmir ve termîm yapılacaktır. Her sene tamirden arta kalan senelik gelir 15 hisseye bölünecek 2 sehmi müteveliye, 5 sehmi imama, 4 sehmi hatibe, 2 sehmi müezzine vazife olarak verilecektir. Kalan 2 hisse ise caminin halı, kilim ve aydınlatma gibi çeşitli ihtiyaçlarına sarf edilecektir.

Cami görevleri için çocuklarını tayin eden Ahmed Bican Efendi, bu konuda imamet için oğlu Ömer’i, hitabet için diğer oğlu Osman’ı belirlemiştir. Onlardan sonra ise evlâd-ı evlatlarının a’lâm yani en bilgili olanlarının yerlerine geçmesini istemiştir. Vefatına kadar vakfın tevliyetini bizzat kendisine meşrut kılan Ahmed Bican Efendi, vefatından sonra oğlu Ömer’in, onun vefatından sonra ise onun evlâd-ı evlâdından erşed ve ekber olan kişilerin müteveli olmasını şart koşmuştur. Ömer’in neslinin kesilmesi halinde tevliyet için diğer oğlu Osman’ın evlâd-ı evlâdının ekber ve erşedinin, onun neslinin kesilmesi halinde ise diğer çocukları Ali Rıza ve Bekir’in çocuklarının aynı şartlarla imam, hatip ve müteveli olmasını şart koşmuştur. Çocuklarının neslinin kesilmesi durumunda kardeşleri Abdurrahman ve Müslüm’ün evlâdından aynı şekilde ekber ve erşed olanların bu görevleri üstlenmesini isteyen Ahmed Bican Efendi, onların neslinin kesilmesi halinde ise camiye imam olan zatın aynı zamanda müteveli olmasını istemiştir. Vakfa müteveli olacak kimsenin belirlenen şartlara riayet etmesini ve dükkânları istibdâl yani başka mülklerle değiştirmemesini kararlaştırmıştır. Camiye gelir

sağlayan dükkânların her seferinde üç seneden fazla kiraya verilmemesini bir başka ifade ile kira kontratlarının üç seneyi geçmemesini istemiştir. Böylece dükkanların her daim emsalleri gibi piyasadaki güncel rayiç fiyatlarla kiraya verilmesini sağlayarak vakfın gelir gider dengesini korumaya amaçlamıştır.

Vakfın sıhhat şartları konusunda Hanefi mezhebi fakihleri arasında bazı görüş ayrılıkları mevcuttur. Ebû Hanife'ye göre vakıf kuran kimse daha sonra bu tasarrufundan geri dönebilirken, İmam Yusuf'a göre vakıf kurulmasından, İmam Muhammed'e göre ise vakfedilen mülkün mütevelliyeye tesliminden sonra vakıftan geri dönülemez.³⁹ Bu sebeple diğer Osmanlı vakfiyelerinde olduğu gibi Ahmet Bican Camii vakfiyesinde de her üç imamın görüşleri doğrultusunda vakfın tesis edilerek geri dönülemez hale getirildiği kayıt altına alınarak tescil edilmiştir. Vakfiye kaydının hemen altında, kayıt esnasında mahkemede hazır bulunan kişilerden Şinilizâde Osman Nuri Efendi, Sâkıbiye medresesi müderrisi Seyyid Ahmed Lami Efendi, Urfa müftüsü el-Hac Abdüllatif Efendi ve Urfa kadı mahkemesi kâtiplerinden Hocazâde Salih Efendi ile diğer kâtip Mahmud Efendi'nin isimleri yer almaktadır.

Cami inşaatının tamamlanması ve vakfiyenin tescilini müteakip 20 Ramazan 1304 (12 Haziran 1887) günü Urfa Kadı Mahkemesi'ne müracaat eden Ahmed Bican Ağa, caminin imamet ve hitabet cihetlerine vakfiyede belirlediği şartlar gereği çocukları Ömer ve Osman'ın resmi olarak tayin edilmelerini talep etti. Ancak çocukları söz konusu vazifeleri ifa edemeyecek derecede küçük olduğundan bu görevler onlar adına geçici bir süreliğine vekaleten ifa edilmek üzere Urfa'nın Siverekli mahallesinden Mustafa oğlu Âşık Ahmed Efendi'ye tevcih edildi. Kadılık huzurunda icra edilen imtihanda Âşık Ahmed'in bu görevlere ehil olduğu tespit edilerek hem görevine başlaması hem de vazifesinin resmi olarak tevdi edildiği kayıt altına alınmış oldu.⁴⁰ Böylece hac yolculuğuna çıkmadan önce binasına muvaffak olduğu camiye görevli tayinini de gerçekleştiren Ahmed Bican Ağa, burada ibadetlerin düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmasını da sağlamış oldu. Yukarıda ifade edildiği üzere vakfın tesisinden kısa bir süre sonra hac için kutsal topraklara giden Bican Ağa burada hakkın rahmetine kavuşmuştur. Suruç'ta yaptırdığı cami de banisine izafeten Ahmed Bican Camii şeklinde isimlendirilmiştir.

Evvela şunu ifade etmek gerekir ki Ahmed Bican Camii halihazırdaki mimari şeklini 2017 yılında tamamlanan restorasyon sonucunda almıştır. Bu son restorasyona değinmeden önce caminin restorasyon öncesi durumuna ve daha eski yıllarda geçirdiği tamiratlara kısaca temas etmekte fayda

39 M. Akif Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul*, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 63.

40 UŞS. d. 227, 272/257.

vardır. 1887 yılında tamamlanan camiinin 1940'lı yıllara kadar asıl halini koruduğu ancak bu dönemde ağaç direklerle örtülü son cemaat yeri ile doğu kanadındaki kısmın yıkıldığı tahmin edilmektedir. Yapıdaki izlere ve yerel sözlü kaynaklara göre doğu tarafta yıkılan kısmın yerine, muhtemelen ilk hali çarşı esnafına yetersiz geldiği için 1970'lı yıllarda bitişik nizam betonarme bir cami ve minare inşa edildi. Nitekim 1975 yılında çekilen bir fotoğrafta doğu taraftaki yeni caminin devam eden inşaatı görülmektedir (Bkz. Ek 4). Bu durumu teyit eden hususlardan biri de minare üzerinde yer alan kitabe idi. Nitekim kitabeye göre bu yeni minare 1972 yılında, Uşaklı Yusuf adlı bir minareci tarafından yapılmıştı.⁴¹ Aynı dönemde caminin güney doğu kanadındaki iki dükkâna ilave olarak batı doğu istikametinde yeni dükkanlar eklenmiştir.

Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan ve zaman içerisinde geçirdiği tadilatlarla kısmi değişimlere uğrayan caminin iç kısmı dikdörtgen yapıydı. İçten beşik tonozla, dışarıdan düz çatı ile örtülü olan yapı, kuzeyden bir son cemaat yeri ile birleşmekteydi. Doğru tarafında ise dikdörtgen bir ahşap kapı ile içeri girilmekteydi. Sade bir süslemesi bulunan caminin güneyden, kuzeyden ve batıdan ikişer demir parmaklı penceresi mevcuttu. Aynı şekilde caminin taş mihrabı süslemsizdi. Duvar içinden çıkılan minber, Urfa'daki pek çok camide olduğu gibi balkon şeklindedir. İlk hali 4.40x19.5 genişliğindeki cami, yaklaşık olarak 250 kişilik bir cemaat kapasitesine sahipti.⁴² Son cemaat yerinin batı duvarı sokağın şekline göre eğri inşa edilmişti. Cami avlusunun tek kapısı ise günümüzde kuzey-batı tarafındaki kapının yerindeydi.

Yukarıda geçtiği üzere vakfiyede caminin, Bican Ağa tarafından minareli şekilde inşa edildiği yer almaktadır. Bu durumda 1970'li yıllarda yapılan minarenin eski minare yerine yapıldığı ileri sürülebilir. Diğer yandan caminin kible duvarının orta ekseninde yedi basamakla çıkılan ve silindirik kaide üzerine altıgen kesitli altı adet küçük sütunu taşıyan küçük bir minare daha bulunmaktadır. Minber ya da Köşk minare tabir edilen bu kısım bir kubbe ile örtülüdür.⁴³ Ezanlık da denilen bu küçük yapı bu yıl meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerde yıkıldı. Dolayısıyla Bican Ağa'nın inşa esnasında yaptırdığı minarenin, fotoğraflara yansıyan ve sonradan yıkılan minare mi olduğu yahut caminin üstündeki kubbeye örtülü kısımdan mı ibaret olduğu anlaşılmamaktadır.

41 Ahmet Bican Cami Restorasyon Raporu, Haz. M. Uğur Beyazgül.

42 *2011-2014 Stratejik Plan*, Suruç Kaymakamlığı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Suruç 2010, s. 17.

43 Ebru Elpe, "Kayseri Yapıları Örneğinde Köşk Minareler", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 8, Aralık 2014, s. 482.

Ahmed Bican Camii, 1975'te doğu tarafına yapılan yeni betonarme camiden sonra bakımsız kaldı. 1990'lı yıllarda tamamen kullanılamaz duruma gelerek işlevsiz bir hal aldı. 1996 yılında Suruç Kaymakamlığının öncülüğünde Köylere Hizmet Götürme Birliği'nin destekleriyle kapsamlı bir tamirat yapıldı. Yapının büyük çapta onarıldığı bu restorasyonda, kaplama malzemesi yenilenerek cami tekrar ibadete açıldı.⁴⁴ Nihayet 16.03.2006 tarih ve 4 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararı ile tescillenerek koruma altına alındı.

Yakın zamana kadar eski geleneksel mimarisini muhafaza eden Ahmed Bican Camii, mevcut halini 2017 yılında tamamlanan restorasyon sonucunda aldı. Bu restorasyon Kültür ve Turizm Bakanlığı Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.06.2017 tarih ve 2636 sayılı kararı doğrultusunda Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirildi. Restorasyon kapsamında caminin doğu tarafında kalan betonarme cami ile kuzey kısmındaki dükkân, imam odası, abdest alma yerleri ve güney cephedeki dükkânlar dahil bütün betonarme eklentiler yıkıldı. Doğu tarafında yıkılan betonarme caminin yerine yapılan eklenti ile eski cami doğu batı yönünde genişletildi. Böylece caminin bitişiğine sonradan inşa edilen yeni cami, bu restorasyonda ortadan kaldırılmak suretiyle her iki cami, birleştirilmiş oldu. Son cemaat yerinin üstündeki betonarme tabaka kaldırılarak ahşap kirişleme yapıldığı gibi damın tesviye ve yalıtımı sağlanarak üzerine yonu taşı döşendi. Avlunun kuzey tarafındaki yıkıntının yerine ise yeni dükkanlar, lavabolar, imam odası ve kadın mescidi inşa edildi. Avludaki şadırvan üstüne ahşap çatı yapılarak üzeri kurşunla kaplandı. Aynı süreçte harim ve son cemaat zeminine taş ve üstüne ahşap döşeme yapımı, caminin kuzey cephesine çörten yapımı, pencerelere lokmalık parmaklık takılması, avlu duvarı üzerine demir korkuluk yapımı, avlunun taş ile döşenmesi gerçekleştirildi. Diğer birçok tadilat ve onarımın yanı sıra caminin mevcut minaresi temizlenerek boyandı ve caminin aydınlatma, ısıtma, soğutma, seslendirme gibi alt yapı tesisatları tamamıyla yenilendi.⁴⁵

Sonuç

Kürküüzâde Ahmed Bican Ağa, 19. yüzyıl Urfa eşrafının önemli simalarındandır. Şehir merkezinde Bican Ağa'nın adıyla anılan iki hanın mevcudiyeti, onun şehrin iktisadi ve kültür hayatına etkisini gösteren kayda değer ayrıntılardır. Babası Osman Ağa'dan devraldığı maddi serveti farklı

44 Erdal Eser, "Ahmed-i Bican Camii", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Ed. Aynur Durukan, Ankara 1999, 280.

45 Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Onarım Sonrası Raporu (Mustafa Alpay-Derya Ak Alpay)

alanlarındaki ticari faaliyetleriyle daha da büyütmenin yanı sıra varlıklı birçok Osmanlı insanı gibi hayır yapmaktan da geri kalmamıştır. Günümüze ulaşan kitabe, Kadioğlu mahallesi 12 Eylül caddesi üzerinde yer alan Kutbeddin Camii'nin son cemaat yerinin kendisi tarafından tamir ettirilerek yükseltildiğini ortaya çıkarmıştır. Yine Birecik yakınlarındaki Sacur Suyu üzerine kendi malıyla yaptırdığı köprü sayesinde Halep ve Bağdat cihetlerine gidip gelen postaların ve yolcuların ulaşımı daha kolay hale gelmiştir. Bu son hizmeti sebebiyle devlet tarafından kendisine İstablı amire nişanı takdim edilmesi de vakfiye düzenlemeden yapılmış olan bu hayırların önemli bir belgesini teşkil etmektedir.

Bican Ağa en büyük vakıf eserini vefatından kısa süre önce Suruç merkezinde inşa ettirdi. 1887 senesinde dönemin hükümet konağı bitişiğine yaptırılan ve varlığını günümüze kadar devam ettiren yapı, bani adını taşıyan Ahmed Bican Camii'dir. Varlıklı birçok eşrafın cami gibi görünür hayır eserlerini yaşadığı mahalle veya muhitte inşa ettirmesine mukabil Bican Ağa'nın Urfa şehir merkezi yerine Suruç'u tercih etmesi dikkat çeken bir husustur. Hem ailesinin hem de Bican Ağa'nın Suruç ile özel bir bağı tespit edilmemesi dikkate alındığında bu tercihinin gerekçesi 19. yüzyıl sonlarında Suruç merkezinde ibadet için esaslı bir camiye olan şiddetli ihtiyaçtan kaynaklanmış olmalıdır. Zira vakıf eserler açısından oldukça fakir olan Suruç'ta bu dönemde caminin inşa edildiği muhitte Ulu Camii dışında herhangi bir ibadet yeri mevcut olmadığı gibi Ulu Camii'nin dahi kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Bican Ağa camiye inşa ettirdikten sonra beş dükkân vakfederek gelirlerini tamamıyla caminin ihtiyaçları ve görevlilerine tahsis etti. Aynı şekilde belirlediği imamet, hitabet, tevliyet ve müezzinlik cihetlerine görevli tayinlerini sağlayarak, vefatından kısa zaman önce, varlığı günümüze kadar gelen önemli bir sadaka-i cariyeye bırakmış oldu. Birkaç ay sonra hac farızası için kutsal topraklara gitti ve kısa süre sonra Mekke'de vefat edince oraya defnedildi. Cumhuriyet döneminde çeşitli tamiratlar geçiren cami cemaate yetersiz gelmesi üzerine yanına 1975'te yeni bir cami daha yapıldı. 1996 yılında Suruç Kaymakamlığının öncülüğünde tamir edilen Ahmed Bican Camii son olarak 2013-2017 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla yanındaki cami ile birleştirilmek suretiyle genişletilerek restore edildi. Söz konusu cami hâlihazırda Suruç ilçesinin önemli ibadet mekânlarından biri olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), İrade, Dahiliye (İ. DH). 899-71526.

Urfa Şer'iyye Sicili Defteri (UŞS) d. 204, 206, 208, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 227.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Vakıf Defteri (VKE. d.) 2167, 171-91.

2. Matbu Eserler

2011-2014 *Stratejik Plan*, Suruç Kaymakamlığı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Suruç 2010.

Akalın, Müslüm, "Urfa'da Kürkçüoğlu Ailesi", *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm (ŞURKAV) Dergisi*, 2022, Sayı 42, ss. 28-37.

Alpay, Bedri, *Şanlıurfa Şairleri*, Dal Yayıncılık, Şanlıurfa 1986.

Aydın, M. Akif, *Kadı Sicillerinde İstanbul: XVI. ve XVII. Yüzyıl*, İsam Yayınları, İstanbul 2010.

Ahmet Bican Cami Restorasyon Raporu. (Haz. M. Uğur Beyazgül).

Elpe, Ebru, "Kayseri Yapıları Örneğinde Köşk Minareler", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, sayı 8, Aralık 2014, ss. 477-493.

Eser, Erdal, "Ahmed-i Bican Camii", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Ed. Aynur Durukan, Ankara 1999, 279-282.

Halep Vilayet Salnamesi, H. 1300.

Halep Vilayet Salnamesi, H. 1302.

Halep Vilayet Salnamesi, H. 1303.

Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012.

Kürkçüoğlu, A. Cihat, *Yıldız Albümlerinde Urfa*, Harran Üniversitesi Yayınları, Şanlıurfa 2009.

_____, "Şanlıurfa (Mimari)", *DİA*, İstanbul 2010, C. 38, ss. 343-346.

_____, "Dini Mekânlar: Camiler", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, ss. 97-156.

_____ ve Kürkçüoğlu, S. Sabri, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, Şanlıurfa Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2011.

Özme, Adil, *Urfa (Merkez) Hanları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2000.

Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Ahmet Bican Camii Onarım Sonrası Raporu (Mustafa Alpay-Derya Ak Alpay)

Taş, Yasin, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, Hiper yayın, İstanbul 2019.

Ek 1: Ahmed Bican Camii Vakfiyesi

(UŞS. d. 227, 270/256)

Subhâneke Allahumme ve bi-hamdike ya-men bi-yedihi'l-hayr ve'l-cûd ve te'âlâ cedduke ya-vâcibe'l-vücûd ve celle senâuke ya-gâye-i kullü maksûd ve lâ-ilahe gayrûke ya fâize'l-cûd sallî ve sellim alâ nebiyyike medînetü'l-ilm ve hazînetü'l-hilm seyyidinâ Muhammedini'l-mu'allim turûkı'l-hayrâti ve'l-hasenât ve alâ âlihi ve sahbihi ellezîne sa'û fi-teksîr-i merâsimi'l-meberrât emmâ ba'd bu kitâb-ı miskîn-i nisâbın tahrîrine ba'is ve bâdî ve bu gabirîn-i nikâbın imlâ ve tastîrine mûcibu dâ'î oldur ki Haleb vilâyeti celîlesi dâhilinde merkez livâ bulunan Urfa'nın Câmî-i Kebîr mahallesi sâkinlerinden ve tebe-i Osmaniyeden Kürkçüzâde izzetlü Ahmed Bican Efendi bu gülşen-i dünyânın hazâmı ve sebzezarının meclîsi fânî olmağla eşcârı nâ-payidâr ve esmâri bî-karâr olduğunu mülâhaza kılıp bülbülü hazân dide-i ruh-ı kafes tenden teyerân ve riyâz-ı cinânda aşiyân tutmadan es-sadakatü fidyetün li'l-meâsi yevme yü'hazü'l-mücrimüne bi'n-nevâsi mefhûmuna âlim olup eşcâr-ı hayrâtın semerâti dâime ve bahâr-ı hasenâtın ezhârı bâkiye olmağla hulûs-ı niyet-i sâdıkâ ve safâ-yı tavîyyet-i hâlisa ile medîne-i mezkûre mahkeme-i şer'îyesinde mün'akid meclîs-i şer'î mu'âli-i ukûdda vakf-ı âtiyü'l-beyânı li-ecli't-tescîl mütevellî ta'yîn eylediği Urfa'nın Nimetullah Bey mahallesi sâkinlerinden ve tebe-i Osmaniyeden Müftizâde Mehmed Şafî bin el-Hâc Abdüllatif Efendi mahzarında cemi'-i tasarrufât-ı şer'îsi câiz ve teberru'âtı mer'îsi nâfiz olduğu halde ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î edüp Urfa'ya mülhâk Suruç kazâsında kâin Eski Suruç karyesinde Hükümet Konağı ittisalinde avn-ı inâyet-i bâri ve rehber-i ruhâniyet-i peygamberi ile yeniden binâ ve inşâ ve itmâmına muvaffak olduğum altı kol üzere bir bâb câmi'-i şerîf ve bir minâre ve havşında imâm efendiye mahsûs bir hücre ve su kuyusu ve helahâne ve havluyu müştemil bulunan câmi-i mezkûreyi dahi yedimde mülk ve hakkım olup kıbleten tarik-i âm ve garben diğerk mülk dükkânım ve şarken Mahmud Efendi bin Mersavî Molla Mehmed bin Hasan'ın mülk dükkânı ve şimâlen câmi'-i şerîf-i mezkûr ve yine karye-i mezbûrede vâki' kıbleten tarik-ı âmm ve garben câmi'-i şerîf-i mezkûr ve şarken diğerk mâlik olduğum dükkân ve şimâlen câmi'-i mezkûr havlusu ile mahdûd bir bâb dükkân ve yine karye-i mezbûrede vâki' kıbleten arsa-i hâliye ve garben Hâfız Mustafa bin Aloş bin Abdullah dükkânı ve şarken Hacı Hızırzâde Süleyman bin Hacı Mehmed dükkânı ve şimâlen tarik-i âmm ile mahdûd bir bâb dükkân ve yine karye-i mezbûrede vâki' kıbleten tarik-i âmm ve garben diğerk mâlik olduğum dükkân ve şarken câmi'-i şerîf-i mezkûr ve şimâlen câmi'-i şerîf havlusu ile mahdûd bir bâb dükkân ve yine karye-i mezbûrede vâki' kıbleten tarik-i âmm ve garben İbrahim Aşıkî ile ma'rûf İbrahim dükkânı ve şarken diğerk mülk dükkânım ve şimâlen câmi'-i

mezkûr havlusu ile mahdûd bir bâb dükkân ki cem'ân hudûd-ı mezkûre ile mahdûd beş bâb mülk dükkânlarımı etyâb-ı mâl ve enfes-i mâlımdan ifrâz ve kemâl-i imtiyâz edüp hasbetallahü'l-müte'âl ve taleben li-merdâtihi fi-küllil-ahvâl vakf-ı sahîh-i şer'-i müebbed ve habs-ı sarîh-i mer'-i muhalled ile vakf ve habs edip şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki câmi'-i mezkûrda evkât-ı hamse-i mefrûda ve salât-ı cum'a ve ideyn edâ ve ifâ oluna ve mezkûr beş bâb dükkânlar dahi icâre-i vâhîde-i sahîh-i şer'î ile âhara icâre edilip senevî hâsıl olunan gallesinden evvelâ câmi'-i mezkûr ve dekkâkîn-i mezkûrelerin lâzım gelen mahallerinin mütevellî ma'rîfetiyle ta'mîr ve termîmine sarf oluna ve mütebâki gallesi dahi on beş sehmi itibariyle iki sehmi mütevellîye vazîfe verile ve beş sehmi dahi câmi'-i mezkûrede evkât-ı hamse-i mefrûdayı edâ ve ifâ eden imâma vazîfe verile dört sehmi dahi câmi'-i mezkûrda hitâbet eden zâta vazîfe verile ve iki sehmi dahi müezzin vazîfesine verile ve iki sehmi dahi câmi'-i mezkûrunun masârifat-ı müteferrika-i lâzımesine sarf oluna ve ileride varidâtı masârifâtından fazla oldukça fazla-i mezkûre cem' olunub vakf için akâr alınıp vakf-ı şerîf-i mezkûruma zam ve ilâve oluna ve imâmet cihetine dahi sulbi oğlum Ömer vazîfe-i mu'ayyene-i merkûme ile mutasarrıf ola ve hitâbet cihetine diğer sulbi oğlum Osman vazîfe-i mu'ayyene-i merkûme ile mutasarrıf ola ve ba'de vefâtimâ evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı evlâdının zükûrunun içlerinden a'lâmı babaları cihetlerine mutasarrıf olalar ve nefis-i nefsem hayâtta oldukça mezkûra kendim mütevellî olup şurût ve kuyûduma riâyet edem ve ba'de vefâti sulbi oğlum Ömer mütevellî ola ve Ömer vefât ederse evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun erşed ve ekberi batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin mütevellî olalar ve oğlum Ömer'in nesli el-'iyâzu billahi te'âlâ münkariz olur ise karındaşı Osman'ın evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun erşed ve ekberi kezâlik batnen ba'de batnin mütevellî olup şurût ve kuyûduma riâyet eyleyeler ve el-'iyâzu billâhi te'âlâ merkûmân Ömer ve Osman'ın evlâd-ı evlâd-ı evlâdının nesli bil-külliyete münkariz olur ise evlâd-ı sulbümnden Ali Rıza ve Bekir'in evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun erşed ve ekberi vech-i şurûh üzere tevliyet ve imâmet ve hitâbet cihetlerine ta'yîn ve mutasarrıf olalar ve evlâd-ı sulbiyelerim ne'ûzu billâhi te'âlâ min-kahri'l-elfâz bil-külliyete münkariz olurlar ise karındaşlarım müteveffâ Abdurrahman ve Müslüm Efendi'nin evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı karındaşım zükûrunun erşed ve ekberi vech-i şurûh üzere batnen ba'de batnin mütevellî olalar ve karındaşım evlâdları dahi külliye münkariz olurlar ise câmi'-i mezkûra imâm olan zât mütevellî olup şurût ve kuyûduma riâyet edeler ve dekkâkîn-i mezkûrları istibdâl etmeyeler ve hilâf-ı şer'î üç seneden ziyâde icâre vermeyeler deyü hitâm-ı encâm ve dekkâkîn-i mahdûd-ı mezkûrları fâriğan anî-ş-şevâğil mütevellî-i mûmâ-ileyh Mehmed Şafi Efendi'ye teslîm ol-dahi sâir mütevelliyânı evkâf gibi bürhete mine'z-zaman mutasarrıfım dedikte

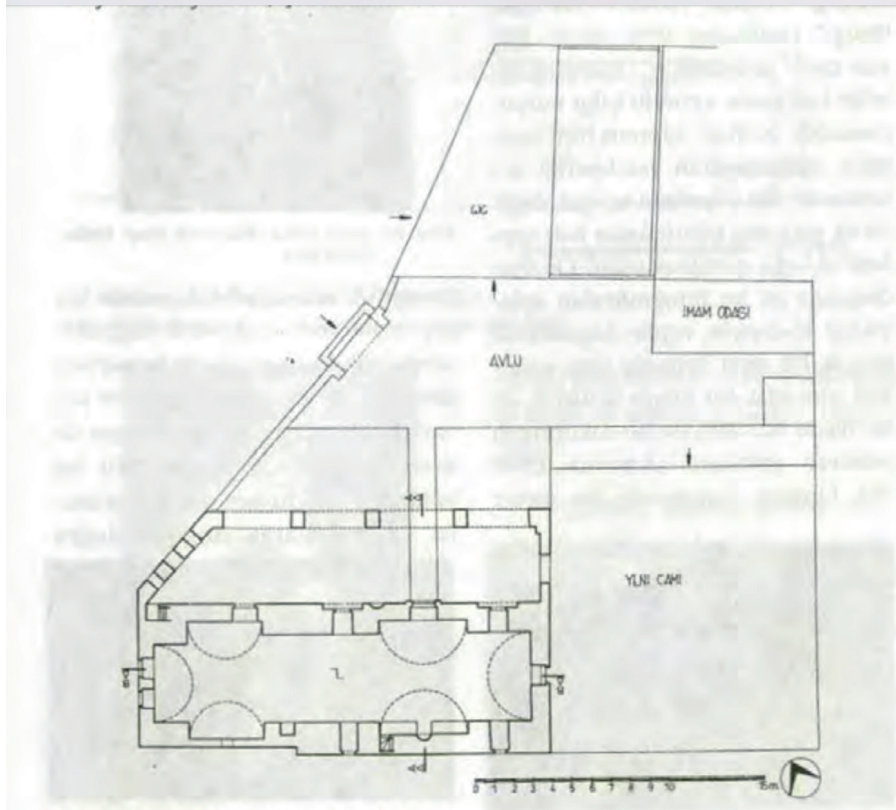
gıbe't-tasdîki's-şer'î vâkıf-ı mûmâ-ileyh kelâmını semt-i âhara sârif olup vakf-ı akâr İmâm-ı Azam ve hüâm-ı efhâm Ebû Hanîfete'l-kûfi hazretleri katında menzile-i ariyette olmağla rücû'-ı meşrû' ve İmâm Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî katında menâfi'-i vakf nehsine meşrû' olmağla vakf-ı bâtl olduğuna binâen vakf-ı mezbûrdan rücû' ve dekkâkîn-i mahdûd-ı mezkûrları kemâ evvel mülküme istirdâd ederim diyecek mütevellî-i mûmâ-ileyh cevâb-ı tasaddi edüp eğerçe hâl-i sebt olunan minvâl-ı muharrer üzere olduğu câ-yi işğâl değıldir lakin ârif-i samedân-i Ebû Yusuf eş-şehîr bi'l-imâm es-sânî hazretleri katında vâkıf mücerred vakeftü dimekle ve İmâm Muhammed eş-Şeybanî hazretleri katında teslîmi ile'l-mütevellî olmağla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu deyü redd ve teslîmden imtinâ' ve mûcibince müterâfi'ân ve her biri fasl ve hasmı tâlibân olduklarından kibel-i şer' den tarafeynin arasında nizâ ve mubtıl-ı hayr olmakdan hazer olunup âlimen bil-hilâfi'l-cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrları sahîh ve luzûmuna hüküm olunmağın min-ba'd vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu fe-men beddele ba'de mâ-semi'û fe-innemâ ismühû ale'l-lezzîne yubeddilüne ennallahe semî'ûn alîm ve ecrü'l-vâkıfu ale'l-hayyü'l-cevâdü'l-kerîm cerâ zalike ve hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis min şehr-i Ramazani'l-mübârek li-senete rabi' ve selâse mietin ve elf.

Şuhudü'l-hal:

Urfa eşrâfi hanedânından Şinlizâde Osman Nuri Efendi, Umdetü'l-muhakkikîn ve'l-müderrisîn es-Seyyid Ahmed Lami Efendi el-müderris bi-medreset-i Sâkıbiye, Umdetü'l-fudelâ ve'l-muhakkikîn el-müftü ba-Urfa faziletli el-Hâc Abdüllatif Efendi, Kâtib-i mahkeme-i şer'iyye Hocasâde Salih Efendi, Kâtib-i mahkeme-i şer'iyye Mahmud Efendi.

Ek 2: Suruç Ahmed Bican Camii'nin Restorasyon Öncesi Hali Rölöve

(Erdal Eser, "Ahmed-i Bican Camii", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Ed. Aynur Durukan, Ankara 1999, s.279)

Ek 3: 1975 yılında Ahmet Bican Camii batı cepheden görünümü, güneydeki köşk minaresi ve caminin doğusuna bitişik betonarme yeni caminin inşaatına henüz başlandığı

(Fotograf: Osman Aziz Yeşil, 1975, EĞİTEK Arşivi)

Ek 4: Ahmed Bican Camii 2017 Restorasyonu Öncesi Kuzey-batı kapıdan görünüşü

Ek 5: Ahmed Bican Camii 2017 Restorasyonu Öncesi Kuzeyden görünüşü

EK 6: Ahmed Bican Camii 2017 Restorasyonu Sonrası Kuzey-Batıdan görünüşü

Ek 7: Ahmed Bican Camii 2017 Restorasyonu Sonrası Kuzey-Doğudan görünüşü

Ek 8: Ahmed Bican Efendi'nin Yaptırdığı Sacur Köprüsü İnşaatı
(Cihat Kürkçüoğlu Arşivi)

Ek 9: Sacur Köprüsü
(Cihat Kürkçüoğlu Arşivi)

